

sociologie en samenleving

Van crisis naar bezinning en dialoog*

J. Van de Kerckhove

*Wir wissen nichts
darum müssen wir bescheiden sein,
und weil wir bescheiden sind,
können wir Optimisten sein.*

K. Popper

1. CRISIS EN SOCIOLOGIE

In de zestiger jaren werd onze Westerse cultuur nog gedomineerd door een soort van euforie. Het geloof in de mogelijkheden van wetenschap en techniek gaf toen aanleiding tot futurologische extrapolaties over een steeds groeiende welvaart als belangrijkste voorwaarde voor meer welzijn. In de zeventiger jaren is deze euforie langzaam maar zeker weggeëbd en worden we overspoeld door een crisisvloed. Wij worden geconfronteerd met een crisis van het economisch systeem, op het vlak van de industriële relaties, op politiek vlak, op sociaal-cultureel gebied enz.

In deze crisisgolf blijkt ook de wetenschap steeds minder een onaantastbare rotsblok te zijn. Zij die nog hoopvol uitkijken naar een oplossende aanbreng vanuit deze hoek vinden niet altijd het nodige houvast. Ook in de wereld van de wetenschap blijkt de onzekerheid te groeien en wordt men duidelijker geconfronteerd met een diversiteit van visies en opvattingen. In de sociologie wordt zelfs reeds zeer expliciet van een crisis gesproken (Gouldner 1970, Bottomore e.a. 1975).

De moderne welvaart kan in sterke mate gezien worden als het produkt van een intense wisselwerking tussen technische en sociaal-economische ontwikkelingen enerzijds en wetenschappelijke innovaties en inzichten anderzijds. De huidige crisis op diverse vlakken van ons maatschappelijk bestel kan dan ook zinvol bekeken worden als het voorlopig eindprodukt van deze wisselwerking. In dit perspectief verwijst ze ook naar een crisis in de relatie tussen wetenschap en samenleving en roept ze vragen op naar de aard van dit samenspel en naar het eigen statuut van wetenschap en samenleving.

De traditionele overtuiging dat wetenschap, in haar huidige vorm, de mensheid dient op de weg naar bevrijding en emancipatie komt doorheen deze crisis duidelijker ter discussie te staan. Men wordt scherper geconfronteerd met de vraag naar de zin en de maatschappelijke relevantie van de wetenschap in het algemeen en van de sociologie in het bijzonder (zie Koningsveld 1971, 27).

* Dit artikel is de beknopte weergave van een centrale gedachte in het doctoraats proefschrift : Sociologie, maatschappelijke relevantie en arbeidersemancipatie, door de auteur verdedigd aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen - Departement Sociologie - van de K.U.Leuven op 17.11.1978. Promotor : Prof. dr. E.J. Leemans, co-promotor : Prof. dr. L. Huyse.

Het probleem van de maatschappelijke relevantie is doorheen de geschiedenis van de sociologie steeds verdisconteerd geweest in wat men doorgaans de methodenstrijd noemt (zie Baier 1969, 9-25).

Met de uitbreiding van de overheidsfinanciering voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek en de ontwikkeling van een specifiek wetenschapsbeleid wordt deze problematiek vooral vanuit de maatschappij aangebracht en komt zij in een ander daglicht te staan. De overheid, evenzeer als elke andere opdrachtgever of financier van onderzoek, wenst waar voor haar geld, d.w.z. concrete (beleids-)relevantie voor zijn researchkredieten. Op deze achtergrond komt de relatie sociologie-beleid in de zeventiger jaren regelmatig ter discussie (I.T.S. 1970, N.S.V. 1971 ; N.R.W.B. 1973 ; O.C.D.E. 1977). De sociologen kregen in deze context regelmatig kritische geluiden te horen. Ondanks hun uitgebreid en betrouwbaar geacht instrumentarium bleken ze er steeds moeilijker in te slagen relevante gegevens en inzichten te produceren, op basis waarvan de samenleving beter begrepen en veranderd kon worden (zie Welters 1977). In deze crisistijd lijkt het opvallend hoezeer de sociologie verstek laat gaan.

Wanneer men de voorstellen tot oplossing van deze problematiek overschouwt kan men drie belangrijke perspectieven onderkennen :

- vanuit het universitair milieu wordt vaak een oplossing gezocht in de richting van een ruimere financiering en een grotere onafhankelijkheid van het sociologisch onderzoek (zie Kruithof 1979) ;
- vanuit de maatschappij pleit men eerder voor meer beleidsrelevant onderzoek via een verbetering van de transfertsfeer tussen onderzoek en beleid (Rogiers, 1979) ;
- beperkte groepen verdedigen een meer geëngageerd wetenschapsconcept en een alternatieve onderzoekspraktijk in een emancipatieperspectief (zie Wetenschap en Samenleving 1980).

Wanneer men in dit laatste perspectief even stilstaat bij de vraag waarin dit alternatieve en emancipatorische karakter juist gelegen is, krijgt men verschillende antwoorden. Sommigen leggen meer de nadruk op de theoretische referentiekaders en de specifieke invalshoeken. De aandacht gaat dan eerder naar het macroniveau, structurele factoren of conflictmodellen.

Wanneer men de specificiteit eerder in de methodologie gaat zoeken ligt de nadruk op actieonderzoek of meer kwalitatieve en zachte onderzoeksmethoden.

Meer recent komt ook de relatie wetenschap-samenleving sterk op de voorgrond als een belangrijke factor die alternatief onderzoek onderscheidt van traditioneel onderzoek. Er wordt gepleit voor een andere sociale inkadering en organisatie van het onderzoek en een aangepaste verhouding tot de meer marginale bevolkingsgroepen (zie Wetenschap en Samenleving 1980).

De redenen om de relatie sociologie-samenleving van naderbij te bekijken, situeren zich dus op drie niveaus : er is de brede problematiek van de maatschappij-in-crisis ; als socioloog wordt men ook regelmatig geconfronteerd met de vraag naar de concrete maatschappelijke relevantie van de sociologiebeoefening ; deze relatie blijkt ten slotte ook zeer belangrijk te zijn wanneer men opteert voor een meer emancipatorische onderzoekspraktijk. Het is overigens opvallend dat de sociologen wier aandacht cen-

traal gaat naar de sociale situering en conditionering zo weinig oog hebben gehad voor de sociale inkadering van hun eigen onderzoeksactiviteiten.

In de eerste twee oplossingsperspectieven en zelfs in verschillende trends binnen de derde conceptie, blijft traditioneel de nadruk liggen op de wetenschappelijke autonomie. In deze optiek dient de afstand tussen het eigenlijk onderzoeksproces en de beleids sfeer in zekere zin zo groot mogelijk te zijn en dient de onafhankelijkheid van de onderzoeker zo goed mogelijk gegarandeerd (zie Welters, 1978, 10). Deze autonomie zou dan vooral gegrondvest zijn op de eigen deskundigheid, waardevrijheid en objectiviteit van de wetenschap. Onze speciale aandacht zal dan ook gaan naar de vraag in welke mate er nog sprake kan zijn van dergelijke autonomie in een situatie waarbij de wetenschap steeds verder vermaatschappelijkt, terwijl de samenleving anderzijds steeds meer verwetenschappelijkt (zie Koningsveld, 1978).

Tijdens onze zoektocht naar de eventuele mogelijkheden voor een sociologiebeoefening met een hoger gehalte aan maatschappelijke relevantie, zullen we de drie hierboven vermelde oplossingsperspectieven van naderbij bekijken. Wanneer we deze vooral analyseren vanuit de relatie met de samenleving die ze impliceren, valt vrij vlug een zekere analogie op met de drie relatiemodellen zoals Habermas deze schetste in zijn beroemd artikel "Verwetenschappelijkt politiek en openbare mening" (1973, 63-80). Deze relatiemodellen zullen dan ook expliciet in onze analyse worden betrokken.

Telkens zullen we de vraag stellen naar de specifieke relevantie van de binnen deze concepties en relaties gesitueerde onderzoekspraktijk voor de maatschappij-in-crisis. In dit opzicht kunnen we ook de vraag niet uit de weg gaan naar de eventuele gemeenschappelijke achtergronden en determinanten die een rol zouden kunnen spelen in de crisis van maatschappij en wetenschap.

Gezien de omvattende vraagstelling kan men van dit artikel geen genuanceerde analyse in de diepte verwachten, maar alleen een beperkte poging om deze problematiek eens vanuit een specifieke niet zo gebruikelijke invalshoek te bekijken.

2. DE AUTONOME WETENSCHAP EN DE WETENSCHAPPELIJKE RELEVANTIE

In de discussie binnen de kring der sociologen kregen traditioneel de vragen omtrent de wetenschappelijke of interne relevantie van de sociologie de grootste aandacht. Deze hebben vooral betrekking op de formele aspecten van empirische precisie, objectiviteit, theoretische verklarende kracht en logische consistentie (Goudsblom, 1974). Het model van de succesvolle natuurwetenschappen wordt hierbij als normerend voorbeeld gehanteerd. Impliciet speelt meestal een optimistische wetenschapsopvatting (De Kool, 1975, 20-49) door, vanuit de veronderstelling dat wat wetenschappelijk relevant is, vroeg of laat ook maatschappelijk relevant zal blijken te zijn (Albert, 1976, 70-74; in 't Veld-Langeveld, 1970, 6-12). De nadruk ligt dan ook op het fundamenteel niet-georiënteerd onderzoek dat de socioloog volledig autonoom kan realiseren. Het waardegehalte van de sociologie wordt immers recht evenredig gezien met haar waar-

digheidsgehalte, dat vooral bepaald wordt door waardevrijheid en objectiviteit. Binnen dit denkkader zal de academische sociologie des te beter kunnen bijdragen tot de oplossing van de maatschappelijke crisis naarmate ze meer middelen krijgt om het wetenschappelijk onderzoek autonoom uit te breiden en te verbeteren (Kruithof, 1979).

In deze conceptie is het wetenschapssysteem gegrondvest op de ideeën van het liberalisme zoals deze naar de wetenschap toe werden geconcretiseerd in het paradigma van Merton (1978). Vooral het individualistisch en onbevooroordeeld zoeken naar waarheid zou resultaten voortbrengen waar de ganse samenleving uiteindelijk voordeel bij heeft. De wetenschappelijke produktiviteit kan zich slechts optimaal realiseren indien de wetenschappers zich vrij en autonoom kunnen opstellen ten overstaan van wetenschapsexterne instanties. De wetenschappelijke gemeenschap organiseert zelf haar vrije markt waar de beste wetenschappelijke produkten worden gesanctioneerd. De wetenschappelijke objectiviteit wordt in dit kader gezien als het resultaat van de wederzijdse en open kritiek zoals deze op het wetenschappelijk forum naar voor komt (Popper, 1966, 217-218 ; 1969, 112-113). In dit denkkader is de wetenschappelijke gemeenschap van collega's het centrale referentiepunt. Naarmate doorheen de ontwikkeling van de moderne wetenschapsfilosofie (Popper, Kuhn, Lakatos, Feyerabend) de grondvesten en de criteria van de wetenschap steeds verder werden gerelativeerd, worden deze meteen ook sterker verbonden met ad hoc-beslissingen van de (sociaal gesitueerde) wetenschappelijke gemeenschap (Holzkamp, 1973, 339-426).

Dit wetenschappelijk organisatiesysteem is pas recent voorwerp geworden van sociologische bevraging zodat de consequenties naar de sociologiebeoefening toe nog niet volledig doordacht zijn. Deze opstelling houdt alvast het gevaar in dat sociale wetenschap en samenleving in zekere zin van mekaar geïsoleerd geraken. De prijs voor een onafhankelijke universiteit in bovenvermelde zin lijkt een gedepolitiseerde waardevrije wetenschapsoefening te zijn die wegwandelt van de centrale problemen van de samenleving. Binnen de universitaire gemeenschap bestaat het gevaar dat het wetenschappelijk establishment zo sterk gaat domineren dat eerder conformisme dan creativiteit wordt beloond (Reuter en Tripier, 1980). Het is op deze achtergrond dat het probleem van de interne democratisering van het wetenschapssysteem dient gesitueerd. Het principe van de wederzijdse kritiek op de wetenschappelijke markt blijkt in de praktijk niet zo goed te werken. Daar waar wederzijdse kritiek binnen de gemeenschap van "experts" de hoogste prioriteit zou moeten krijgen, wordt deze praktijk niet altijd geduld. Deze situatie is gemakkelijk te begrijpen vanuit het feit dat aan deze kritische arbeid geen beloning of wetenschappelijke erkenning verbonden is (zie Tromp, 1977, 31). Wie zich hieraan waagt wordt eerder bekeken als iemand die de belangen van zijn collega's en uiteindelijk van de ganse beroepsgroep schaadt. Deze belangen hebben niet alleen met wetenschap te maken maar ook met onderzoekskredieten, tewerkstellingen en carrièremogelijkheden. Dit verklaart mede waarom machtsverhoudingen op de wetenschappelijke markt een belangrijker rol kunnen spelen dan wetenschappelijke argumenten (zie Feyerabend, 1975).

Het is intussen ook duidelijk geworden dat de wetenschappelijke gemeenschap niet beantwoordt aan wat Mannheim (1972) de "sozial freischwebende Intelligenz" noemde (zie Phillips, 1973, 120-150). Feyerabend (1978) ziet geen enkele reden om aan de wetenschappers een aparte epistemologische of sociale status toe te kennen. De samen-

leving moet volgens hem integendeel verdedigd worden tegen de al te grote invloed van de wetenschap.

Wat betreft de relevantie van het onderzoek dat volgens bovenvermelde concepten tot stand komt argumenteert Van Schilfgaarde (1970) dat beleidsinstanties weinig voordeel halen uit onderzoek dat de wetenschappelijke relevantie centraal stelt en dus vooral gericht is op de produktie van waarheidsuitspraken (zie ook Welters, 1977). Van de Vall (1980) gaat nog een stap verder wanneer hij concludeert dat er een omgekeerde relatie zou bestaan tussen de interne en de externe, de wetenschappelijke en de maatschappelijke relevantie van een onderzoek.

3. HET DECISIONISTISCH RELATIEMODEL EN DE TECHNISCHE RELEVANTIE

Het is opvallend dat degenen die de externe of de maatschappelijke relevantie van de sociologie centraal stellen dit hoofdzakelijk doen in termen van de relatie sociologie-beleid (zie V.S.O., 1975 ; N.R.W.B., 1976). De term beleid verwijst dan zometer rechtstreeks naar beleidsinstanties, dan toch naar de optimale aanwending van alternatieve middelen in de optiek van rationalisering, beheersing en probleemoplossing binnen een gegeven maatschappelijk kader. Wanneer men het heeft over het nut van de sociologie bedoelt men binnen deze optiek vooral de technische relevantie (Zijderveld, 1972, 17-22). Deze verwijst vooral naar praktische middelen tot rationele organisatie in functie van gegeven doeleinden die zelf niet in de vraagstelling betrokken worden. In recente geschriften van Popper (1974, 67-76) vinden we aldus een sterke verdediging voor een soort sociale technologie waarbij de socioloog een concrete en direct bruikbare bijdrage levert in het kader van een welomschreven beleid (social engineering).

Wanneer men praat in termen sociologie-beleid, laat men uiteindelijk de interne structuur zowel van de sociologie als van het beleid principieel onaangeroerd. Aansluitend bij de waardevrijheidsconceptie van Weber (1968, 582-613) wordt er uitgegaan van een soort strikte werkverdeling waarbij het beleid het maatschappelijk belang behartigt en de wetenschap de objectieve waarheid zoekt. Habermas (1973, 63-80) spreekt in dit verband van een decisionistisch model van samenwerking waarbij de beleidsverantwoordelijken de beslissingen nemen en de doelstellingen bepalen, terwijl de socioloog optreedt als adviseur wat betreft de meest adequate middelen.

Beide sferen hebben hun eigen afgebakende taak en verantwoordelijkheid. Er wordt een scherp onderscheid gemaakt tussen feiten en waarden. Feiten behoren tot de sfeer van de wetenschap omdat ze op rationele basis kunnen vastgelegd worden. De na te streven waarden en doelstellingen kunnen alleen door politieke beslissingen (decisies) worden vooropgesteld omdat ze tot een irrationele buitenwetenschappelijke sfeer behoren.

Het criterium van de maatschappelijke relevantie mag in de sociologiebeoefening een rol spelen in de keuze van de probleemstelling (input) en later in het vertaalproces van de onderzoeksresultaten naar het praktisch beleid toe (output). In de eigenlijke onderzoeksfase moet de onderzoeker zich autonoom opstellen en zich alleen door weten-

schapsinterne criteria laten normeren (Koningsveld, 1978, 73-90). In deze tussenfase is er dus ook geen principieel verschil met de zich autonoom opstellende wetenschapper die de wetenschappelijke relevantie centraal stelt.

Naarmate het beleid, vooral na de tweede wereldoorlog, meer behoefte had aan wetenschappelijk inzicht en informatie ging het zich in bovenvermelde optiek ook meer bezighouden met de externe condities van de sociologiebeoefening (input, output). De verwetenschappelijking van het maatschappelijk gebeuren gaf aldus aanleiding tot een zekere vermaatschappelijking van de wetenschapsbeoefening. Een groot gedeelte van de thema's voor onderzoek worden dan niet meer alleen intern bepaald door de onderzoeker zelf, maar mede extern door de overheid of andere opdrachtgevers en financiers. Vanuit deze evolutie groeide in West-Europa sinds de jaren zestig de nood aan een specifiek wetenschapsbeleid (Aquino, 1974). In dit beleid probeert men de maatschappelijke bijdrage van de wetenschap te optimaliseren door de uitbreiding van de financiële mogelijkheden voor toegepast contractonderzoek, door een beter gebruik van de voorhanden zijnde middelen via coördinatie en rationalisatie, en vooral door het verbeteren van de transfertsfeer tussen beide partijen via betere contacten, duidelijker communicatie en beter toegankelijke publicaties (Rogiers, 1979).

Hoezeer men in dit decisionistisch model ook pleit voor de samenwerking en dialoog tussen sociologie en beleid, het gaat in principe om twee gescheiden autonome sferen die mekaar autonomie en verantwoordelijkheid eerbiedigen. Er zit trouwens een zekere contradictie in de relatie tussen onderzoek en beleid in de mate dat men via transfertmechanismen de afstand probeert te overbruggen die men anderzijds in het strikte onderzoeksproces probeert te creëren. Beide pogingen willen dan nogal eens mislukken. Het feitelijk resultaat blijkt een ambivalent compromis te zijn waarbij men maatschappelijke relevantie probeert te realiseren via procedures die de wetenschappelijke relevantie centraal stellen. In dit samenwerkingsverband kan de onderzoeker het zich steeds minder permitteren de relativiteit van zijn uitspraken te benadrukken terwijl de beleidsinstanties vaststaande en veralgemeenbare feiten verwachten. De onderzoekers worden daarenboven voortdurend geconfronteerd met beperkingen inzake tijd en financiële middelen waarvan vaak hun eigen werkzekerheid afhankelijk is. De onderzoeker moet in de praktijk als het ware twee heren dienen. Hij moet beantwoorden aan het wetenschappelijk milieu dat hem sanctioneert en aan de verwachtingen van zijn opdrachtgever die hem financiert.

De meestal beperkte technische relevantie die in dit samenwerkingsverband wordt gerealiseerd is in onze zienswijze niet zozeer de resultante van een expliciete keuze of van een aangepast onderzoekopzet. Ze is veeleer het produkt van de structurele en culturele context waarbinnen het onderzoek plaatsvindt en van een feitelijk ambivalent compromis tussen maatschappelijke probleemstellingen en traditionele wetenschappelijke criteria.

De facto bestaat daarenboven het gevaar of zelfs de tendens waarbij de machtsposities in de bredere samenleving en in het wetenschapssysteem mekaar wederzijds gaan steunen en verdedigen als de ideologieproducerende elites. Beleidsverantwoordelijken sanctioneren "goede" wetenschappers met researchkredieten en dus wetenschappe-

lijke status, eventueel zelfs met belangrijke adviseurs- of beleidsfuncties en dus sociale status. Dit mechanisme speelt des te sterker naarmate de wetenschapper meer aansluiting vindt met sociaal-economisch machtige groepen. De sociale én wetenschappelijke status kan aldus komen samen te hangen met de concrete bijdrage die de wetenschapper levert in het bestaande sociaal-economisch bestel. Op dit vlak dient de socioloog nog steeds het onderspit te delven voor de econoom of de ingenieur. In de mate dat economische en technologische vooruitgang als dé centrale waarden en doelstellingen van onze samenleving worden gezien, worden de bijdragen uit deze hoek als concreter en constructiever ervaren. De (kritische) analyses van de socioloog vallen niet zo gemakkelijk in goede aarde. Terecht of ten onrechte heeft de sociologie een maatschappijkritisch image en wordt het direct praktisch nut ervan minder goed onderkend.

De verhoudingen binnen het wetenschappelijk milieu zouden aldus de machtsverhoudingen binnen de bredere samenleving gaan clicheren. De verdeling van de kredieten voor wetenschapsbeleid zegt vanuit deze optiek tegelijk iets over de maatschappelijke status van de gefinancierde projecten en van de betrokken disciplines en wetenschappers.

De sociologie zou dan ook aan maatschappelijk status en relevantie kunnen winnen wanneer ze, binnen een pluralistische wetenschapsvisie, ook ruimte laat voor een sociologiepraktijk die zich bewust naar de technische beleidsrelevantie oriënteert in wat Van de Vall (1980) een professioneel paradigma zou noemen. Dit houdt echter meteen ook in dat er een zekere integratie en identificatie van de onderzoeker met het beleid tot stand komt, eerder dan een kunstmatige scheiding en afstandelijkheid (1980, 206-207). Deze expliciete opstelling zou niet alleen duidelijker en eerlijker zijn maar ook wetenschappelijker, vooral in de zin dat de eigen inbreng wordt gesitueerd en tegelijk gerelativeerd binnen een bepaald kader van vooronderstellingen.

4. HET TECHNOCRATISCH MODEL EN DE FUNCTIONELE DOEL-RATIONALITEIT

Weinigen verdedigen tegenwoordig nog openlijk het technocratisch model (Habermas, 1973, 63-80). Technocratie heeft nu eenmaal een pejoratieve klank in onze samenleving die democratisch heet te zijn. Nochtans valt moeilijk te ontkennen dat onze cultuur doordrongen is van een technicistisch bewustzijn waarbij men ervan uitgaat dat politieke en sociaal-economische problemen het best technisch door deskundigen worden opgelost (Van Steenbergen, 1980). In de technocratische visie zijn maatschappelijke problemen eenduidig definieerbaar en bestaat er technisch maar één beste weg om deze op te lossen. Het onderscheid tussen feiten en waarden, tussen wetenschap en beleid wordt hier opgeheven. De waarden en doelstellingen in de maatschappij meent men immers tot feiten te kunnen herleiden die dan het best door de wetenschappers geanalyseerd worden. De deskundige heeft in dit model dus de voorrang op de beleidsverantwoordelijke of de politicus.

Zoals we verder zullen zien schuilen ook heel wat technocratische gevaren en tenden-

zen in een wetenschapsbeoefening die zich autonoom of decisionistisch wenst op te stellen. Het decisionistische en het technocratische model vormen niet zonder meer een tegenstelling (Van Houten, 1970, 265-284). De verschillende modellen hebben zoveel met mekaar gemeen omdat ze fundamenteel uitgaan van hetzelfde rationaliteitsconcept, namelijk de functionele of doelrationaliteit, in de terminologie van Weber beter gekend als "Zweckrationalität". Door de nadruk op de waardevrijheid in deze modellen worden maatschappelijke problemen bij voorkeur herleid tot technische problemen met het oog op een functionele doelrationele organisatie van de middelen en de rationele keuze tussen alternatieve middelen in het kader van voorafgegeven doelstellingen.

Wanneer men daarentegen de vraag centraal stelt of deze doelstellingen wel nastrevenswaardig zijn confronteert men deze met een waardenhiërarchie. We hebben dan te maken met een substantiële of waardenrationaliteit (Wertrationalität). In dit denkkader is er ook ruimte voor wat Habermas (1973, 27) in tegenstelling met technische problemen, praktische (politieke) problemen noemt, d.w.z. problemen die gericht zijn op het accepteren of verwerpen van normen en waarden. In deze visie bestaat de alleenzalmakende beste technische oplossing niet maar zijn er meerdere mogelijkheden naargelang de politieke en maatschappelijke visie op de feiten. Evenmin bestaat er een alleenzalmakende eenduidige wetenschappelijke rationaliteit of methodologie. Dit soort benadering komt aan de orde in het pragmatistisch model en sluit meer aan bij de emancipatorische relevantie.

De relatie tussen de crisis in de maatschappij en in de wetenschap zou aldus kunnen gedefinieerd worden als een te weinig aan bod komen van de substantiële waardenrationaliteit in beide sferen. Wetenschap, techniek, bureaucratie en kapitalistische economie zijn volgens Marcuse (1968) immer doel-rationele instituties. Het zijn instrumenten geworden tot beheersing over de natuur en over de mens. In al deze sferen hebben de aan te wenden middelen het overwicht verworven op de na te streven doelstellingen. Zij zijn zelf tot doelstellingen geproclameerd waardoor ze de factor bijdragen tot een gedepolitiseerde en heteronome samenleving (zie Ilich, 1973). Zo zou de economische crisis kunnen gezien worden als een teveel aan technische middelen tegenover een tekort aan visie en consensus wat betreft de na te streven waarden. Er is een gebrek aan utopie in de zin van een project voor maatschappelijke verandering waarbij het centraal gaat over wat de mensen (en niet het economisch systeem) nastrevingswaardig vinden (Nederveen Pieterse, 1974). De maatschappij-in-crisis zou niet op de eerste plaats nood hebben aan bergen objectieve en empirische informatie, dan wel aan nieuwe visies en theorieën om de feitelijkheid beter te kunnen situeren en verhelderen. Pas in dit perspectief zou de sociologie een belangrijke centrale functie in onze maatschappij kunnen vervullen (Touraine, 1969, 307-315 ; Hoefnagels, 1979, 147-152).

Fundamentele veranderingen treden niet zomaar op naar aanleiding van nieuw feitenmateriaal dan wel door een nieuwe kijk op de werkelijkheid, door nieuwe begripsmatige kaders, vooral als deze achtergrondsonderstellingen met zich meedragen (Gouldner, 1975, 53, 379). Omdat de wetenschap voorbijgaat aan deze fundamentele en voor haar oorspronkelijke opgave spreekt Maxwell (1979) van "the rationality

scandal". Deze gedachtengang ligt trouwens in het verlengde van de inzichten van de moderne wetenschapsfilosofie (Popper, Kuhn, Lakatos, Feyerabend) die sinds Popper (1934) de prioriteit van de theorie zeer sterk benadrukken. Men zou ook kunnen verdedigen dat de crisis in beide sferen mede het gevolg is van een gebrek aan wetenschappelijkheid in de zin van een meer globale substantiële rationaliteit en wijsheid waarbij het breder kader en het lange-termijn-perspectief niet uit het oog worden verloren.

5. DE ONVERANTWOORDE-LIJKE WETENSCHAP

In de volgende drie paragrafen analyseren we even de relatie tussen wetenschap en samenleving vanuit de drie fasen zoals deze in het decisionistisch model worden onderscheiden : de input, de eigenlijke onderzoeksfase en de output (zie voor dit onderscheid Koningsveld, 1978, 58-91). We beginnen bij de outputzijde waar de onderzoeksresultaten worden vertaald naar het beleid toe.

Er zijn in ons maatschappelijk bestel talloze situaties aan te wijzen waarbij beleidsinstanties niet alleen beroep doen op wetenschappelijk inzicht en informatie, maar waar ze deze ook gaan hanteren als een scherm voor hun eigen opties en verantwoordelijkheid. De wetenschap dreigt in deze optiek de feitelijke functie van een ideologie te krijgen. Er wordt de bevolking voorghouden dat de problemen zeer complex en technisch, en dus voor de gewone leek ontoegankelijk zijn, ... maar de deskundigen hebben uitgemaakt dat ... het is wetenschappelijk verantwoord dat ... (zie voorbeelden in Baritz, 1971). De vrees voor kernenergie wordt weggewuifd met deskundige rapporten. De wetenschappers worden ter hulp geroepen om een economische politiek te verantwoorden. Ook de sociologie treedt op als leverancier van legitimeringen voor het beleid, vooral wanneer ze uitgaat van functionalistische modellen waarbij het probleem van sociale orde en integratie centraal staat. Wanneer men in onderzoeken vaak tot de vaststelling komt dat arbeiders best tevreden zijn met de bestaande situatie, vertelt deze conclusie soms meer over de gebruikte methodologie dan over de evaluatie van de betrokkenen (zie Buitelaar e.a., 1977, 76-105 ; Hertogs en Piret, 1975). Niet zelden is het bieden van een alibi voor het uitstellen van beleidsbeslissingen de belangrijkste feitelijke functie van het onderzoek. Anderzijds wordt van de socioloog nogal eens verwacht dat hij reeds genomen beleidsbeslissingen "wetenschappelijk" legitimeert. In beide gevallen is het onderzoek tenzeerste relevant voor de opdrachtgever zonder dat de onderzoeksresultaten ook maar enige invloed uitoefenen op de beleidsinhoud. De ervaring leert ons dat onderzoeksresultaten die aansluiten bij de beleidsstrategie doorgaans een ruime verspreiding en bekendheid genieten. Onderzoeksrapporten die meer kritische geluiden laten horen riskeren gemakkelijker in de bekende schuif terecht te komen, of worden naar de onderzoekers teruggestuurd met allerhande methodologische commentaar (zie ook Weltens, 1978, 11-12).

Waar enerzijds de beleidsinstanties hun verantwoordelijkheid proberen af te schuiven naar de wetenschap toe, blijkt anderzijds de wetenschapper ook vrijuit te willen gaan. De verantwoordelijkheid voor de toepassing van wetenschappelijke inzichten dient immers bij het beleid te berusten, en de resultaten van het onderzoek zijn de resultaten

van een wetenschappelijke methodologie. Het is in deze optiek dat methodologie en technologie in dezelfde sfeer komen te liggen (Duintjer, 1974, 37).

Steeds meer auteurs (Blauw, 1978 ; Boehm, 1977 ; Feyerabend, 1978 ; Hoefnagels, 1978 ; Ladrière, 1977) wijzen er recent op hoezeer wetenschap en samenleving in onze moderne cultuur samenhangen. Het concept wetenschap is innig verbonden met onze Westerse burgerlijke cultuur (Lemaire, 1976) en met het kapitalistisch sociaal-economisch bestel (Bernal, 1971). Centraal staat de idee van de rationele beheersbaarheid van de samenleving en van de superieure mogelijkheden van de wetenschap in dit perspectief (Kunneman, 1978, 136). Op deze achtergrond zijn wetenschappelijke evolutie, technisch-economische ontwikkeling en politieke besluitvorming dermate onontwaaarbaar verstrengeld geraakt dat van een decisionistisch gescheiden opstelling nog nauwelijks sprake kan zijn. Beleid en wetenschap verschijnen in deze visie als partijen die minstens impliciet gemeenschappelijke belangen te verdedigen hebben. Van de sociologie wordt trouwens gezegd dat ze sinds haar ontstaan een soort religie is geworden van de burgerlijke kapitalistische samenleving (zie Kuvačic, 1975, 71-83).

Degenen die de onafhankelijkheid en de waardevrijheid van de wetenschap verdedigen, vergeten dat de wetenschap in onze samenleving een enorme macht is geworden (Nauta, 1975, 84). Zo kunnen de toegepaste wetenschappen niet meer neutraal zijn in de mate dat wat technologisch mogelijk is vrijwel probleemloos tot het maatschappelijk wenselijke wordt gepromoveerd.

We staan hier voor een samenleving die niet meer georiënteerd wordt door de behoeften of het streven van de mensen. Ons maatschappelijk bestel realiseert veeleer wat economisch belangrijk en technisch realiseerbaar is. Ruilwaarde wordt belangrijker dan gebruikswaarde, en winstperspectieven interessanter dan behoeftenbevrediging (Boehm, 1977, 103-188). Dit geldt niet alleen in de technologisch en economisch gedomineerde sfeer van welvaart maar evenzeer in de sfeer van welzijn en dienstverlening waar ook behoeften worden bepaald en gecreëerd in functie van de dienstverleners en hun instellingen (Achterhuis, 1977 ; Illich, 1975 ; Peper, 1972, 303). Deze trend wordt mede in de hand gewerkt door de verregaande arbeidssplitsing tussen de verschillende wetenschappen waardoor er geen ruimte meer is voor een meer globaal en substantieel rationaliteitsconcept.

De opkomst en de uitbouw van de economische wetenschap veronderstelt als haar materiële mogelijkhedenvoorwaarde de verzelfstandiging van de economische dimensie in en door een zich ontwikkelde burgerlijk-kapitalistische maatschappij (Lemaire, 1976, 44). Zo wordt de sociologie in haar maatschappij-kritische pretenties reeds afgeremd door in het kader van deze werkverdeling de economische doelstellingen als een gegeven te aanvaarden (Gouldner, 1975, 202-205). Wanneer sociale voortuitgang als het ware de doordruk wordt van economische vooruitgang, is er nog weinig ruimte voor een eigen sociale vraagstelling (zie Touraine, 1969, 31-38). Het rationele van ons produktiesysteem in technisch en economisch opzicht versluiert aldus de irrationaliteit in maatschappelijk opzicht. Wetenschap is hier niet een onthullende maar juist een versluierte factor. Wetenschap schuwt in deze conceptie de facto haar eigen verantwoordelijkheid, biedt een alibi voor beleidsopties en ontnemt aan de

brede bevolkingsgroepen de ruimte om zelf democratisch gestalte te geven aan hun leven en samenleven.

Onze benadering probeert echter duidelijk te maken dat de wetenschap zich minder waardevrij kan opstellen in de mate dat de waarden minder wetenschapsvrij zijn. Een neutrale opstelling is onmogelijk naarmate de socioloog de facto ingeschakeld is in het management van de industriële samenleving. Onderzoekers die binnen dit kader werken zijn in hun theorievorming, en in hun onderzoeksmethoden structureel op dit management betrokken (Kunnenman, 1978, 16). Dit betekent uiteindelijk dat het waardevrijheidsprincipe van Weber waarop de wetenschapspraktijk totnogtoe werd gebaseerd, in een totaal andere context komt te staan. Weber wilde trouwens niet alleen de wetenschap waardevrij houden, maar minstens evenzeer de waarden wetenschapsvrij (1968, 608). Echt verantwoorde wetenschap lijkt in de huidige omstandigheden steeds minder mogelijk als de wetenschappers zelf niet hun medeverantwoordelijkheid opnemen voor de sociaal-economische en culturele context waarbinnen de wetenschap gebruikt wordt.

6. HET WETENSWAARDIGE VAN DE WAARDEVRIJHEID

De decisionistische opstelling houdt niet alleen gevaren in langs de outputzijde van het wetenschapsproces, maar evenzeer langs de inputzijde. Deze worden eerder door het wetenschappelijk milieu zelf opgeroepen naarmate het empirisch-analytische (positivistisch) wetenschapsconcept hier dominant is. De neutralisering van het denken houdt immers het gevaar in dat alleen datgene wetenswaard wordt geacht dat via wetenschappelijke methodes empirisch kan bestudeerd worden (Mannheim, 1972, 46 ; Habermas, 1971, 107 ; Schreurs, 1974, 293). Heel wat van de meest essentiële problemen van mens en samenleving dreigen aldus in het wetenschappelijk verdomhoekje terecht te komen. Ze worden volgens wetenschappelijke criteria genegeerd, gefilterd of gestroomlijnd. Maatschappelijke problemen atrofiëren aldus tot wetenschappelijke problemen.

Het klinkt positiever wanneer men zegt dat de wetenschap (alleen) bepaalde problemen op een bepaalde manier klaarder gaat stellen.

Een onderzoek wordt binnen het wetenschappelijk milieu niet zozeer beoordeeld op zijn externe maatschappelijke relevantie maar veeleer op wetenschappelijke criteria i.v.m. de exactheid van de onderzoekprocedures. Wetenschap verschijnt aldus meer als het beheersen en toepassen van bepaalde methoden en technieken (zie Popper, 1974, 218) dan als een kritische, creatieve en levensnabije denkoefening. In de terminologie van Illich (1972, 156) is wetenschap een geïnstitutionaliseerde waarde geworden d.w.z. het niet verder te legitimeren produkt van een universiteit en uiteindelijk zelfs van een computer. De door de wetenschap geproduceerde feitengegevens lopen in deze procedure het gevaar dat ze ons meer gaan vertellen over de instanties en methodes waardoor ze verzameld en verwerkt werden dan over de onderzochte fenomenen. Ze zijn met andere woorden mede het produkt van een wetenschappelijk produktieapparaat (vgl. Cicourel, 1974).

Worden maatschappelijke waarden in onze samenleving vaak tot wetenschap herleid dan zet het wetenschappelijk milieu deze cyclus voort door wetenschap te herleiden tot feiten, daar waar deze in oorsprong eerder wijsheid betekende (Blauw, 1978 ; Maxwell, 1979). Deze reductie van wetenschap dreigt echter gepaard te gaan met de pretentie waarbij wetenschap gelijkgesteld wordt met datgene waarbuiten geen enkele intellectuele verworvenheid nog zin of waarde heeft (Verhoeven, 1980, 62 ; Feyerabend, 1975).

Deze cyclus heeft als gevolg dat in de sociale wereld alleen datgene nog als probleem kan gesteld worden, dat zich in termen van het empirisch-analytisch wetenschapsconcept laat vertalen. Alleen wat in de feiten manifest aanwezig is kan door de kwantitatieve onderzoeksprocedure worden opgevangen en niet datgene wat zou moeten of kunnen zijn, en moeilijk, wat in het bestaande eerder latent verwijst naar een veranderende werkelijkheid. Alleen deze behoeften, problemen en oplossingen komen aan de orde die zich binnen de bestaande orde en doelstellingen in technisch-wetenschappelijke termen laten vertalen. Economische structuren en machtsverhoudingen worden als feiten in de analyse opgenomen, eerder dan als resultaten van sociaal-economische en politieke besluitvorming. Ze krijgen dan ook gemakkelijk de schijn van onveranderlijkheid en onontkoombaarheid (zie Bader, 1976, 11-23). De produktiestructuren van deze feiten komen hierbij niet in vraag.

Binnen deze conceptie zou de sociologie impliciet medewerken aan de produktie en reproductie van de bestaande sociale wereld, in de mate dat ze zelf als produktieapparaat wordt aanvaard. Ze zou anderzijds slechts een volwaardige plaats krijgen binnen het maatschappelijk bestel in de mate dat ze constructief medewerkt aan de continuering van dit bestel. Men kan zich hierbij afvragen in welke mate sociologiebeoefening en beleidsvoering in ons sociaal-economisch bestel niet in een vicieuze cirkel zijn terechtgekomen waarbij de sociologie reproduceert wat het beleid produceert, waardoor ze bijdraagt tot een verdere beheersing en verzakelijking van het bestaande maatschappelijk kader. Beide partners zijn mekaar als het ware voortdurend aan het clicheren. Ten slotte is het ook niet denkbeeldig dat vanuit criteria van relevante kennis een relevante werkelijkheid wordt geconstitueerd waardoor we opnieuw in de vicieuze cirkel terechtkomen. Relevante kennis is in dit proces vaak beperkt tot deze die gericht is op de verklaring, de voorspelling en ten slotte ook de beheersing van sociale verschijnselen (Schreurs, 1974, 289-293). In zijn uiterste consequenties zou dit kunnen betekenen dat de sociologie geen andere bijdrage levert tot de samenleving dan te proberen deze problemen op te lossen die er zonder de wetenschap en de beschaving waarvan ze exponent is niet zouden zijn (zie Lemaire, 1976, 436). Ook vanuit deze optiek zou de huidige crisis zinvol kunnen bekeken worden.

7. WETENSCHAPPELIJKE OBJECTIVITEIT EN MAATSCHAPPELIJKE OBJECTIEVEN

Zelfs als men het empirisch sociologisch onderzoek afmeet aan zijn meest bescheiden pretenties, blijkt het problematisch. Alleen reeds het feit dat de objectiviteit in de zin van reproduceerbaarheid van de onderzoeksresultaten, bij gebruik van dezelfde

methoden van feitenverzameling en analyse, in de praktijk onhaalbaar is, wijst op het problematisch karakter van deze principiële eis (Hartmann, 1973, 17-21). Uit de hierboven gemaakte analyse moge reeds blijken hoezeer het wetenschapsproces in strikte zin – ook vaak empirische cyclus genoemd (Koningsveld, 1978, 58-91) – reeds a priori is ingekaderd in het maatschappelijk gebeuren.

Wanneer men in de sociologische onderzoekspraktijk vanuit een empirisch-analytische opstelling de sociale wereld nagenoeg gelijkstelt met de fysische wereld (zie Popper, 1969, 121, 147) poneert men een wetenschappelijk positivisme, een één-betekeniswereld van feiten, van dingen die zijn zoals ze zijn voor wie dan ook. Deze eenduidige feitenwereld dient in deze redenering dan ook onttrokken aan irrationele waarden-discussies en onderworpen aan wetenschappelijke analyses. Niet de bevolking maar de deskundige krijgt in deze optiek het laatste woord. Wetenschappelijke objectiviteit loopt aldus het gevaar in zijn praktische consequenties een dubbel maatschappelijk gevolg teweeg te brengen : enerzijds het tot object maken van mens en samenleving, anderzijds het onderwerpen van de mens en de samenleving aan de bestaande machten en objectieven.

Tegelijk met haar empirisch feitenmateriaal produceert deze sociologie een heteronome sfeer van onmacht en onmondigheid in de samenleving (zie Achterhuis, 1977). De veronderstelling dat mensen kunnen bestudeerd worden als “dingen” wijst duidelijk op een technocratische tendens in de methodologie (Gouldner, 1975, 71-72).

Heel wat sociologische onderzoekscentra worden trouwens gedomineerd door de specialisten inzake methoden en technieken die rond de computer een onaantastbaar bolwerk optrekken van zelfgenoegzame zekerheden en cijfer exactheid gebaseerd op de inductieve logica. Het blijkt ook opvallend dat in de werkverdeling bij onderzoek het verzamelen van feitengegevens en het doen van interviews eerder wordt overgelaten aan de minst geschoolde medewerkers, meestal jobstudenten. De verwerking en analyse komen dan in handen van “ervaren” onderzoekers die aldus beter de mogelijkheden van de computer dan van de reële samenleving leren kennen. In dezelfde sfeer kan men zich afvragen welke relatieve waarde men bij de aanwerving of beoordeling van onderzoekers toekent aan concrete domeinkennis of beleidservaring, naast een theoretische en methodologische scholing. Het feitelijk zeer tijdelijk en precair statuut van de universitaire onderzoekers in België is zeker niet van die aard dat het de accumulatie van een brede ervaring in de sociale realiteit stimuleert. Een groot deel van het onderzoekspakket wordt trouwens uitgevoerd door doctorandi. De feitelijke bedoeling van een doctoraal proefschrift is dat men binnen de kortst mogelijke tijd voldoet aan de carrière-eisen van het wetenschappelijk milieu, veeleer dan dat men gegevens of inzichten produceert waarmee de samenleving vooruit kan. Sociologisch onderzoek dreigt aldus de stempel te dragen van vier bureelmuren en van de gekende ivoren toren. Men komt aldus tot een situatie waarbij de sociologie handelt over vervreemde mensen die bestudeerd worden door vervreemde onderzoekers met behulp van vervreemde en vervreemdende methoden (Fromm, 1976 ; Adorno, 1969, 88 ; Holzkamp, 1975, 403). Het is dan de vraag wat in deze constellatie oorzaak is en wat gevolg, wat produkt en wat produktiefactor. Hoe dan ook, de complexe problematiek van de “echte” mens en de “echte” samenleving dreigen aldus uit het vizier te verdwijnen.

Zij die in het empirisch-analytisch wetenschapsconcept beweren van geen enkele waarde uit te gaan, lopen in elk geval het gevaar van onkritisch de dominerende waarden

over te nemen die in de positieve wereld van feiten liggen verdisconteerd (Duntjer, 1974, 29 ; De Waelhens, 1958, 239). De traditionele wetenschappelijke methodologie pregeeft hoe dan ook over de aard van het object (Nauta, 1975, 43-52) en accentueert een deterministische visie op de sociale werkelijkheid (Holzkamp, 1973, 341, 345 ; Schreurs, 1974, 292-293).

Het dominerend empirisch-analytisch wetenschapsconcept wordt zelf niet voorzien als het product en het instrument van de rationalisering en de vervreemding van de burgerlijke Westerse cultuur (Lemaire, 1976, 436-437). Brunt (1977, 33-52) ziet de harde onderzoeksprocedure van deze wetenschapsopvatting als een autoritaire en manipulatieve exponent van een wereld beheerst door de mannelijke dominantielogica.

De sociologie die eenzijdig de nadruk legt op feiten, op empirische toetsing en precisie bant hierdoor de waarden niet uit, maar verdonkermaant ze (Van Schilfgaarde, 1970, 49-51). De sociologie zou, hoe paradoxaal ook, juist een waardenstandpunt impliceren en in dienst staan van de dominerende machten uit de samenleving, daar waar ze meent hiertegen een hulpmiddel te hebben gevonden via de concepten van waardevrijheid en objectiviteit, en krachtens haar statuut van exacte en verklarende wetenschap (Schreurs, 1974). Sociologie zou dus tot ideologie worden, juist daar waar ze hiertegen een tegengif meende te hebben gevonden. Ze wordt tot ideologie in de mate dat ze als "gegeven" voorstelt wat het resultaat is van menselijk streven en beslissen, omdat ze geen oog heeft voor de maakbaarheid en veranderbaarheid van de bestaande samenlevingspatronen (Koningsveld, 1978, 85).

Ze wordt tot (technocratische) ideologie in de mate dat ze de fundamentele machtsstructuren in onze kapitalistische samenleving eerder versluiert dan thematiseert, in de mate dat ze als technische problemen voorstelt wat in feite politieke problemen zijn.

Het empirisch-analytische wetenschapsconcept dat als de grootste garantie wordt gezien voor wetenschappelijke autonomie, zou juist heteronomie impliceren, met name een feitelijke integratie in de centrale machtsmechanismen van onze samenleving.

8. WETENSCHAP ALS HEERSCHAPPIJ

Het principe van de waardevrijheid in de wetenschap affirmeert alvast één waarde zeer duidelijk, namelijk deze van de wetenschap zelf (Koningsveld, 1979, 16-17). Het principe van de objectiviteit garandeert de wetenschappers een comfortabele en superieure positie. Men kan moeilijk verwachten dat de sociologen deze privileges gaan verwerpen als ze hun door de maatschappij worden gepresenteerd.

Volgens Verhoeven (1980, 61-62) zijn heel wat criteria van wetenschappelijkheid in feite criteria van kapitaliseerbaarheid. "... Daarmee wordt het weten aan dezelfde wetten onderworpen als waaraan het kapitaal gehoorzaamt. Die criteria worden zo geformuleerd, dat ze op de eerste plaats het voortbestaan en de macht van de wetenschap zelf garanderen ... Het is merkwaardig te zien dat zelfs links denkende positivisten, zodra het op wetenschapsfilosofie aankomt, puur kapitalistisch blijken te denken". Het streven naar kennis en inzicht gaat dan gepaard met een accumulatie van

prestige en macht voor de wetenschappers zelf. Men kan zich in dit verband afvragen in welke mate onderzoeksprojecten worden aangetrokken, geherformuleerd en uitgevoerd in functie van de belangen van het wetenschappelijk bedrijf zelf, en het aldaar voorhanden zijnde potentieel van onderzoekers en onderzoeksmethodes. Het middenapparaat wordt aldus tot doelstelling en de samenleving verschijnt eerder als een te manipuleren object.

Een elitaire visie op de wetenschap, de wetenschappelijke "hybris" of overmoed vinden we niet alleen terug in het empirisch-analytisch kennisprogramma dat bewust de neutralisering van het denken nastreeft. Ook in de Marxistische tradities vinden we deze trend terug in de mate dat men ervan uitgaat dat de sociale werkelijkheid een objectieve structuur heeft die alleen via wetenschappelijk onderzoek kan doorgelicht worden (Kunnean, 1978, 16-17). Meer recent komt men tot de paradoxale conclusie dat zelfs Marx, als kind van de Verlichting, uiteindelijk de fundamentele objectieven van het kapitalisme, van de produktie om de produktie, niet in vraag heeft gesteld (zie Boehm, 1977, 127-153). Ook bij de Frankfurters blijft ondanks het herhaaldelijk beklemtonen van het maatschappelijk subject en de praxis het geloof in de wetenschap groter dan in de concrete mens (Jay, 1977, 304, 337 ; Therbom, 1971, 32-34). Het proletariaat wordt in deze analyses als emancipatorische motor vervangen door de wetenschap (Rohrmoser, 1970, 93). Analoge tendenzen vinden we terug bij het recente structuralisme (Sève, 1972, 491-492 ; Lemaire, 1976, 362).

Wat uiteindelijk sterk naar voor komt is een "herrschaftswissen", een wetenschap óver de samenleving eerder dan een wetenschap vóór de samenleving. Deze concepties blijken aan te sluiten bij een elitaire beroepsopvatting en ten slotte zelfs een ideologie waarbij de socioloog in het spoor van de geneesheer, de advocaat of de psychiater streeft naar een professionalisering. Een "professional" kan immers vanuit een functionele autonomie en vanuit een specifieke deskundigheidsbasis een monopolie verdedigen op een bepaald kennisdomein (Tromp, 1977, 30-33 ; Feyerabend, 1978, 154-179). Het proces van verwetenschappelijking bevordert aldus de emancipatie van een beperkte groep van wetenschappers en beleidsverantwoordelijken die samen de ideologieproducerende toplaag in onze samenleving vormen.

Deze benaderingen en opstellingen vinden uiteindelijk hun voedingsbodem in de sfeer van de Verlichting. De wetenschappelijke rede verscheen toen als een kritische en emancipatorische kracht die de bevrijding uit de traditionele machtsstructuren en mythes zou bewerkstelligen. Ze hield de belofte in van een door de mens beheersbare werkelijkheid. Deze kreeg nadien vooral concrete gestalte via technologische innovatie en economische expansie.

In deze evolutie is de wetenschap zelf tot een centrale waarde en een belangrijke macht in onze samenleving geworden. Hierdoor veranderde ook de aard van wetenschap en diende opnieuw de vraag gesteld naar haar uiteindelijke rechtvaardiging (Koningsveld, 1978). Ondanks deze gewijzigde omstandigheden is de sociologie nog grotendeels blijven werken met de concepten van het einde van de negentiende eeuw (Bottomore, 1975, 47).

Nu doorheen de huidige crisis het emancipatorisch aureool van de wetenschap nog

sterker wordt gerelativeerd, klinkt de vraag naar de zin en de waarde van de wetenschap binnen onze cultuur steeds luider door (zie Koningsveld, 1978, 41-48).

Men kan zich afvragen of we nu niet eerder geconfronteerd worden met wat Horkheimer en Adorno (1969, 18, 48, 49) de dialectiek van de Verlichting noemden. De wetenschap die bevrijding en emancipatie beloofde is in haar tegendeel omgeslagen. Het denken van de mens past zich aan en wordt beheerst door de natuur en de maatschappelijke ordening. De mens wordt tot slaaf van zijn eigen werktuigen en produkten (Illich, 1976). De crisis in maatschappij en wetenschap kan mede gezien worden als het produkt van een (empirisch-analytische) dominantielogica in beide sferen.

Op deze voedingsbodem komen de inzichten van de moderne wetenschapsfilosofie in een nieuw daglicht te staan. Popper (1974, 231) affirmeerde reeds dat de keuze voor de wetenschappelijke rationaliteit uiteindelijk berust op een geloofsact. De rationele verantwoording, die de zijnsgrond zelf van de wetenschap uitmaakt, verschijnt aldus fundamenteel als een waardekeuze, een optie die zelf niet verder rationeel kan verantwoord worden (Schreurs, 1974, 306). Volgens Feyerabend (1975, 295) is de wetenschap het meest recente, meest agressieve en meest dogmatische geloof. Het succes van dit geloof verwijst volgens hem eerder naar wetenschapsexterne factoren als macht, dan naar wetenschapsinterne argumenten. Deze tweede relativering van de wetenschap die doorheen de recente crisis sterker op de voorgrond treedt biedt ook ruimte voor "andersdenkenden" die dit geloof in de dominerende rationaliteit van de wetenschap missen (Koningsveld, 1978, 87).

Een democratische en emancipatorische onderzoekspraktijk is vooral gestoeld op het geloof in de kracht van de gewone mensen om in normale omstandigheden hun eigen prioritaire waarden en belangen te verwoorden. "Bezit men dit geloof niet, dan is de enige en onvermijdelijke consequentie dat vóór hen, óver hen en zónder hen wordt beslist" (Democrativering, 1976, 15).

De discussie over de afbakening en criteria voor wetenschappelijkheid zal waarschijnlijk nooit ophouden. Wanneer de moderne wetenschapsfilosofie deze criteria ophangt aan ad hoc beslissingen van de wetenschappelijke gemeenschap, koppelt ze deze meteen ook aan de sociale inkadering en organisatie van de wetenschap. Wetenschap wordt dan duidelijker gezien als een sociaal gebeuren dat ook kan gedragen en waargemaakt worden door de brede bevolkingslagen. Wanneer de hierboven genoemde andersdenkenden in dialoog proberen te treden met geloofsgenoten in de bredere samenleving veranderen ze de sociale inkadering van de wetenschap en daardoor ook de wetenschap zelf. Medewerken aan de democrativering van een verwetenschappelijkte samenleving betekent voor de socioloog-onderzoeker tegelijk ook medewerken aan de verandering van de wetenschap zelf.

9. HET PRAGMATISTISCH RELATIEMODEL EN DE EMANCIPATORISCHE RELEVANTIE

Naast degenen die opkomen voor een grotere autonomie voor de wetenschap of voor een betere samenwerking tussen wetenschap en beleid in een decisionistisch model, gaan er de laatste jaren weer meer stemmen op die pleiten voor een zekere politisering en democratisering van de wetenschap en van de maatschappij. Het onderscheid tussen feiten en waarden, tussen wetenschap en beleid wordt hier ook opgeheven maar in een andere zin dan in het technocratisch denkkader. Feiten zijn waardegebonden en worden pas gereveleerd doorheen de bril van een theorie. Dit betekent dat tegelijk ook de tegenstelling tussen feiten en reflectie wordt getranscendeerd omdat men tegenover de bestaande feitelijkheid de mogelijkheid en de waarheid van een meer waardevolle en rationelere werkelijkheid kan plaatsen (Wertrationalität). Het is niet de relatie tussen de wetenschappers en de beleidsverantwoordelijken die hier centraal staat maar de wederzijdse communicatie en evaluatie tussen de wetenschap en de brede samenleving. Dit model van samenwerking tussen wetenschap en samenleving noemt Habermas (1973,63-80) het pragmatistisch model. In de discussies doorheen de diverse lagen van de bevolking, komen niet alleen de technische middelen, maar ook de politieke doelstellingen in het geding. Men zou kunnen zeggen dat het niet meer gaat om de functionele rationalisering binnen de bestaande sociaal-economische orde en haar subsystemen maar om de substantiële rationalisering van de sociaal-economische orde zelf (Habermas, 1973, 7-45). Centraal staat hier de externe, maatschappelijke relevantie van de wetenschap en meer specifiek de emancipatorische relevantie.

De emancipatorische relevantie legt in tegenstelling met de technische relevantie de nadruk op de na te streven waarden en doelstellingen. Niet de beheersing door de beleidskaders, maar de bewustwording van de beleidssubjecten en de bredere samenleving staat hier centraal. Meer specifiek ligt het in de bedoeling vooral aan de marginale bevolkingsgroepen informatie, inzichten en uitzichten te bieden, waardoor ze beter hun lot in eigen handen zouden kunnen nemen in de optiek van meer zelfbewuste en zelfgekozen waarden, doelstellingen en samenlevingsverbanden. Tegenover de bestaande omstandigheden van afhankelijkheid en vervreemding (ingevolge de dominantie van de technische rationaliteit) probeert men een welzijnsbevorderend en bevrijdend alternatief te plaatsen (Freire, 1972 ; Holzkamp, 1975 ; Negt, 1975). In dit perspectief betekent politisering duidelijk iets anders dan verpolitieking of partijpolitisering.

Dit pragmatistisch model kan zich realiseren daar waar sociologen ingeschakeld worden in de marge van de maatschappij en van het universitair wetenschapsbedrijf. Dit is meer het geval in kleinere projecten in het welzijnswerk, actiegroepen en maatschappijkritische groeperingen, in wetenschapswinkels of instituten voor maatschappelijk gericht onderzoek (I.M.G.O.) (zie Tijdschrift Wetenschap en Samenleving). Nochtans blijft ook bij deze sociale inkadering het gevaar bestaan dat de socioloog zich elitair gaat opstellen en/of in een dergelijke rol geduwd wordt. In de mate dat de feitelijke gebruikers van dit gebruikersgericht onderzoek georganiseerde belangengroepen zijn die "onafhankelijk" onderzoek nodig hebben om hun machts- of onderhandelingspositie te versterken dreigt men ook hier weer in het oude patroon terug te vallen (zie Welters, 1978, 13-14).

In de relatie tussen de gevestigde academische wetenschap en het brede maatschappelijk milieu is dit samenwerkingsmodel uiteraard veel moeilijker te realiseren (Van Houten, 1970, 281-284). Er wordt niet alleen een andere opstelling gevraagd van de wetenschap naar de samenleving toe, maar evenzeer van de samenleving naar de wetenschap toe. Een bekend gezegde parafraserend zou men zelfs kunnen zeggen dat de samenleving de sociologie heeft die ze verdient. Een democratische en politiek bewuste samenleving reveleert ook een dusdanige sociologiebeoefening en vice versa. Wanneer de brede bevolkingslagen onvoldoende inspraak hebben in de besluitvorming blijft het gevaar groot dat ook het pragmatisch model aanleiding geeft tot een technocratie-coalitie tussen wetenschappers en beleidsvoerders (Van Steenberghe, 1980, 133). Het zijn trouwens niet alleen de (a priori) bedoelingen van de onderzoekers die de reële maatschappelijke relevantie van een onderzoek bepalen. Het gaat veeleer om de concrete effecten (a posteriori) in de globale situatie.

De socioloog is dus duidelijk beperkt in zijn mogelijkheden. Wanneer hij echter gewoon zijn sociologische zienswijzen op zichzelf betreft kan hij zich beter bewust worden dat hijzelf, zijn kennis en zelfs zijn ervaringsmogelijkheden mede bepaald worden door zijn sociale inkadering (zie Zijdeveld, 1975, Gouldner, 1975). De bewustwording van de (passieve) heteronomie kan aldus het begin worden van een (actieve) meer autonomie opstelling.

Uitgaande van een pluralistische visie op de sociologie zou het begrip paradigma van Kuhn (1970) niet alleen een coherent en samenhangend geheel van filosofische, theoretische en methodologische principes impliceren (Tromp, 1977, 15-38). De sociale inkadering en de relatie met de samenleving zou ook als een essentiële factor en als het ware als een deel van de methodologie moeten opgenomen worden. In kringen van progressieve sociologen vergeet men nogal eens dat het realiseren van een emancipatorische relevantie niet alleen functie is van een wetenschapsconcept maar ook van een bepaalde relatie met de samenleving en dit zowel naar de opdrachtgevers toe als naar de betrokkenen in het onderzoeksveld en de ruimere publieksgroep toe.

Vanuit deze globaalvisie kan de socioloog dan in de mate van zijn mogelijkheden medewerken aan de interne en externe democratisering van het wetenschapsbedrijf en van het onderzoekssysteem. Externe of politieke democratisering betekent dan dat allen die bij een bepaald onderzoek belang hebben ook de reële kans krijgen om het beleid ten aanzien van dit onderzoek direct of indirect te beïnvloeden, zodat het de grootst mogelijke bijdrage levert tot het behartigen van de belangen van de belanghebbenden. Dit criterium heeft verregaande consequenties op het niveau van het nationaal wetenschapsbeleid, over het beleid van universiteiten en onderzoekscentra tot in de concrete onderzoekspraktijk.

Traditioneel werd vrij eenzijdig de nadruk gelegd op de interne of sociale democratisering van het onderzoekssysteem (zie Popper, 1974, 217 ; Aquina, 1974). Deze houdt in dat degenen die ten aanzien van een bepaald onderzoek (wetenschappelijk) deskundig zijn ook de mogelijkheid hebben om dit onderzoek mede te bepalen.

Het zoeken naar een adequaat evenwicht tussen de externe en de interne democratie is in de praktijk niet zo gemakkelijk te realiseren en dient telkens opnieuw nagestreefd

en geconcretiseerd. Het gaat er ten slotte om dat men de sociaal-structurele voorwaarden schept voor een evenwichtige dialoog tussen wetenschap en samenleving. De centrale vraag blijft steeds in welke mate de prioritaire waarden en belangen van de meer marginale bevolkingsgroepen rechtstreeks en in eigen termen aan hun trekken kunnen komen.

10. SOCIOLOGIE EN MAATSCHAPPELIJKE EMANCIPATIE

Naarmate men de crisis in de maatschappij ook gaat zien als een probleem van depolitisering en heteronomie ingevolge de dominantie van een technische functionele rationaliteit, wordt de emancipatorische relevantie belangrijker. Deze laat de problemen duidelijker zien vanuit het aspect van politieke keuzen en waardeprioriteiten. Maatschappelijke emancipatie betekent in deze crisistijd misschien vooral dat men een maatschappelijke verandering stimuleert die een aantal andere menselijke (welzijns-) waarden aan bod laat komen. Deze verandering die alleen van onderuit en van binnenuit kan groeien mag dan niet langer verstikt worden door een eenzijdige nadruk op materiële prioriteiten en koele Cartesiaanse logica. De vraag naar de centrale doelstellingen van ons sociaal-economisch bestel, van ons productie- en consumptiepatroon en van onze arbeid, kan niet alleen beantwoord worden door marktmechanismen en kapitalistische rationaliteit.

Medewerken aan de emancipatie in en van de samenleving betekent dan tegelijk ook reageren tegen een al te extreme en eenzijdige "verwetenschappelijking" van centrale sectoren in onze samenleving. Ofschoon de harde kernen hier de technologie en de economie zijn blijft voor de sociologie een belangrijke opdracht weggelegd o.a. in het perspectief van bewustmaking.

In deze visie kunnen problemen in verband met het intern functioneren van de sociologie niet losgekoppeld worden van het extern functioneren. Kennisleer en wetenschapspolitiek zijn in deze visie onverbreekbaar verbonden evenzeer als maatschappijkritiek en wetenschapskritiek.

Wat betreft de wetenschapspraktijk zelf biedt de moderne wetenschapsfilosofie voldoende inzichten om de waarheidsaanspraken van de wetenschap te demystifiëren en te relativiseren (zie Roelants, 1976). In dit denkkader wordt tegenover het traditionele monologisch waarheidsbegrip een dialogisch waarheidsbegrip voorgestaan. Een onderzoeksresultaat wordt eerder gezien als een argument in de discussie, een voorlopige waarheid, dan als een objectief of waar gegeven dat het resultaat is van experimenten of streng gereguleerde en gestandaardiseerde onderzoekstechnieken. De nadruk op de prioriteit van het theoretisch inzicht op de empirische feiten en het hiermede verbonden theoretisch pluralisme noopt de sociologie tot een normatieve stellingname (Schreurs, 1974). Hierdoor komt ook meer ruimte om vanuit verschillende maatschappijtheorieën te gaan werken. Het proliferatiebeginsel van Feyerabend (1975, 32) nodigt ons daarenboven uit om theorieën en feiten aan te brengen die ingaan tegen algemeen aanvaarde waarheden.

In deze conceptie wordt wetenschappelijke objectiviteit vooral gezien als een methodische objectiviteit. "Objectiviteit is de volledige specificering van de voorwaarden waaronder wij bepaalde kennis opbouwen, vastleggen en toepassen" (Cornelis, 1971, 248). Het komt er vooral op aan dat we "sine ira et studio" proberen van onszelf en de andere niet te bedriegen. De begrippen normatieve objectivering en persoonlijke authenticiteit (Gouldner, 1972, 85-86) concretiseren dit verder samen met wat Maslow (1974, 122-123) de bekommerde objectiviteit noemt.

Deze objectiviteitsconcepten kunnen losgekoppeld worden van het begrip waardevrijheid. "Wetenschappelijk werken wil niet zeggen dat de normen uitgebannen worden, maar dat ze zichtbaar gemaakt worden" (Van Schilfgaarde, 1970, 50).

Meer en meer ziet men in dat een onderzoeksproces een beslissingsproces is waarbij de methodologische handboeken weinig houvast bieden en de persoonlijke visie en creativiteit van doorslaggevende betekenis zijn (Hartmann, 1973, 21). Wetenschap verschijnt dan duidelijker als fijn afgesteld gezond verstand. Men zou bijna kunnen zeggen dat bijdragen tot de emancipatie in de samenleving vooronderstelt dat de onderzoeker zich emancipeert uit een te grote verslaving ten aanzien van traditionele methoden en technieken (zie Feyerabend, 1975). Wetenschappelijke autonomie zou wel eens kunnen betekenen dat men zich vrijmaakt van de eenzijdige logica die in de samenleving en in de wetenschap domineert.

Nog al te vaak gaat men uit van een wetenschapsconcept waarbij het "bewijzen" centraal staat, daar waar men in de praktijk slechts kan proberen te argumenteren en te overtuigen (Tromp, 1977, 35). In dialoog treden met de samenleving betekent bijdragen tot een algemene democratische waardendiscussie in die samenleving vanuit een wetenschappelijk aanbod dat zegt: zouden we het niet eens zo kunnen bekijken ...

In de concrete onderzoekspraktijk en in de contacten met het onderzoeksveld, zal men proberen te realiseren wat Habermas (1973, 94) bedoelde met "Herrschaftsfreie Kommunikation" of Freire (1972, 73) met een dialogale onderzoekspraktijk. In een emancipatorische onderzoekspraktijk dient men er systematisch naar te streven de afhankelijkheidsrelatie tussen de probleemaanbrengers en de probleemoplossers te vermijden (Koningsveld, 1978, 89). Centraal staat de wederzijdse dialoog. Men zou ook kunnen zeggen dat de eigen deskundigheid van de ondervraagden betreffende hun eigen sociale situatie wordt erkend. De autonomie van het onderzoekssysteem en van de onderzoeker wordt hier als het ware afhankelijk gemaakt van de autonomie van de samenleving en van de betrokkenen in het onderzoeksveld.

Wetenschap en deskundigheid worden aldus ontdaan van een versluierend aureool en tot hun reële termen teruggebracht. Dit biedt ook de mogelijkheid dat ze een meer concrete bijdrage leveren tot de maatschappij-in-crisis.

Het feit dat de socioloog zich meer gaat inzetten voor, of de facto identificeren met bepaalde groepen en waardenstrevingen in de samenleving betekent echter geenszins dat hij geen eigen specifieke deskundigheid of autonome verantwoordelijkheid meer heeft. Deze autonomie zal eerder een actieve inzet betekenen, een opkomen voor de vrijheid van meningsuiting, eerder dan een zich passief verschuilen achter de privileges

van een professie of van een methodologie. In de praktijk betekent dit zeer concreet dat hij tot voorstellen en conclusies kan komen die niet in goede aarde vallen bij zijn opdrachtgevers of publieksgroep. Deze actief te realiseren autonomie zal in de huidige omstandigheden waarschijnlijk concreet betekenen dat zijn relatie met dominerende beleidsinstanties eerder zal gekenmerkt worden door kritiek en antagonisme (zie Nauta, 1975, 101-119) en naar de brede bevolkingsgroepen eerder door dialoog en samenwerking. Deze opstelling legt andere accenten dan wat in de huidige praktijk vaak gebeurt.

Wijl de discussies over de afbakening en de criteria van wetenschappelijkheid waarschijnlijk een permanent gegeven zullen blijven, kan de sociologie een andere vorm, inhoud en functie krijgen, en kan een ander rationaliteitsconcept gaan prevaleren naarmate de sociale inkadering en organisatie van de wetenschapspraktijk concreet verandert.

Samenvattend zouden we kunnen zeggen dat de structuur, de inhoud en de vorm van emancipatorisch onderzoek zoveel mogelijk geïnspireerd kunnen worden vanuit de gedachte dat de socioloog er uiteindelijk is om zichzelf overbodig te maken, in de optiek dat onze wereld het echte bezit en de creatie wordt van de globale gemeenschap.

BESLUIT

In dit artikel hebben we gepoogd de relatie sociologie-samenleving te verduidelijken op drie niveaus.

We hebben proberen aan te tonen dat de crisis in de samenleving en in de wetenschap, meer met mekaar te maken hebben dan doorgaans wordt aangenomen. In beide sferen stellen we vast dat het middelenapparaat het overwicht heeft gekregen op de doelstellingen. Wanneer bij beide partners een bezinning zou op gang komen betreffende de te realiseren waarden en doeleinden, ontstaat meteen ook een duidelijker platform dat uitnodigt tot rechtstreekse dialoog en samenwerking. Langs deze weg zou ook de crisis in beide sferen gemakkelijker kunnen uitgeklaard worden. Deze algemene benadering is vooral bedoeld als uitnodiging om deze relatie in verder onderzoek te thematiseren en te problematiseren.

Door een voortschrijdend proces van verwetenschappelijking van de samenleving en van vermaatschappelijking van de wetenschap is de grondrelatie tussen wetenschap en samenleving de facto fundamenteel veranderd. Dit impliceert ook dat de aard van de wetenschap hierdoor verandert en dat de traditionele concepten inzake waardevrijheid en objectiviteit aan een herdenking toe zijn. Het overheersend empirisch-analytisch wetenschapscontract zou juist een binding impliceren met de dominante waarden en belangen in de samenleving, in de mate dat de nadruk gelegd wordt op het belang van de wetenschappelijke autonomie. De inzichten van de moderne wetenschapsfilosofie hebben terzake nieuwe perspectieven geopend. De consequenties voor de concrete

sociologiepraktijk zijn op dit moment echter nog onvoldoende doordacht, laat staan gerealiseerd.

Vanuit een pluralistische visie op de sociologie komt er in elk geval meer ruimte voor diverse vormen van onderzoekspraktijk, waarbij hetzij de meer technische of de meer emancipatorische relevantie centraal komt te staan. De sociologie zou aan maatschappelijke relevantie winnen wanneer ze zich vanuit een dialogisch waarheidsbegrip expliciet naar een bepaald soort relevantie zou oriënteren.

De crisis in de samenleving is voor ons een bijkomend argument om in onze sociologiepraktijk zoveel mogelijk de emancipatorische relevantie centraal te stellen. In dit kader probeert de socioloog zijn onderzoekszopzet zodanig te structureren en te organiseren dat hij een echte dialoog kan realiseren met de door hem geviseerde marginale bevolkingsgroepen. De bedoeling is dat hun waarden en belangen zoveel mogelijk in eigen termen op de voorgrond kunnen komen. In deze optiek zijn maatschappijkritiek en wetenschapskritiek onafscheidelijk met mekaar verbonden omdat men expliciet reageert tegen een al te vergaande en eenzijdige verwetenschappelijking van de samenleving. In tegenstelling met de vigerende opvattingen terzake, wordt een emancipatorische onderzoekspraktijk niet alleen bepaald door de aard van de opdrachtgever, de publieksgroep, de probleemstelling of de methodologie.

Van primordiaal belang is de kwaliteit van de dialoog die men met de bevolkingsgroep in het onderzoeksveld kan realiseren. De filosofische, theoretische en methodologische principes van een emancipatorisch paradigma zullen vooral worden medebepaald vanuit deze specifieke dialoogrelatie met de samenleving.

SAMENVATTING

In tegenstelling met de voorbije periode van euforie, worden we momenteel geconfronteerd met een crisissfeer, niet alleen in de samenleving maar ook in de sociologie. In dit artikel wordt ingegaan op de relatie tussen sociologie en samenleving, en worden vragen gesteld over de autonomie en de maatschappelijke relevantie van de sociologie.

Door de vermaatschappelijking van de wetenschap en de verwetenschappelijking van de centrale sectoren van onze samenleving komt de wetenschappelijke autonomie in een ander daglicht te staan. Beide sferen lijken meer gemeenschappelijke belangen te hebben en doordrongen te worden van eenzelfde eenzijdige functionele rationaliteit. Wetenschappelijkheid dreigt meer en meer verengd te worden tot datgene dat functioneel is voor, of niet ingaat tegen de dominante waarden en belangen in onze samenleving. In tegenstelling met traditionele opvattingen zou de autonome wetenschap niet zomaar bijdragen tot maatschappelijke emancipatie. Juist door zijn nadruk op een bepaald soort autonomie, waardevrijheid en objectiviteit, zou het overheersend empirisch-analytisch (positivistisch) wetenschapsconcept een binding impliceren met de dominante belangen in de samenleving.

Bijdragen tot de emancipatie veronderstelt in onze visie een andere relatie met de samenleving-in-crisis, waarbij eerder de nadruk gelegd wordt op dialoog met de bredere bevolkingsgroepen vooral in verband met wat zij waardevol vinden. Een veranderend relatiepatroon zou ook een andere wetenschapspraktijk impliceren en stimuleren. De klassieke wetenschapsinterne criteria krijgen in dit denkkader andere accenten. Gegeven de huidige inzichten van de wetenschapsfilosofie en de wetenschapsociologie is er binnen een pluralistische sociologieconceptie duidelijk plaats voor een emancipatorische onderzoekspraktijk die de grote problemen van de samenleving-in-crisis beter in het visier kan krijgen.

en met de maatschappelijke dialoog, en ervaring die niet verduisterd wordt door een instrumentele methodologische bril. Wetenschappelijke autonomie krijgt veeleer het accent van het mede opnemen van maatschappelijke verantwoordelijkheid en van actieve inzet voor vrije-meningsuiting.

ABSTRACT

In contrast to the past period of euphoria we are nowadays confronted with an atmosphere of crisis, not only in society but also in sociology. This article deals with the relationship between sociology and society ; questions are asked about the autonomy and the social relevance of sociology.

By science becoming more involved with society and by the central sectors of our society becoming more involved with science a new light is thrown on the autonomy of science. Both domains seem to have more common interests and to be permeated with the same one-sided functional rationality. Science is more and more threatened by being restricted to what is functional for or at least does not contradict the dominant values and interests in our society. In contrast to traditional opinions autonomous science may not automatically contribute to social emancipation. By its very emphasis on a particular kind of autonomy, freedom of values and objectivity the prevailing empirical-analytical (positivist) concept of science may well imply a connection with the dominant interests in society.

Contributing to emancipation in our viewpoint subsumes a different relationship with the society-in-crisis, whereby greater emphasis is given to a dialogue with the larger groups of the population, especially in the context of what they consider as valuable. A changing pattern of relationships would also imply and stimulate a different scientific practice. The classical internal criteria of science obtain new accents in this perspective. Given the present-day insights of philosophy of science and sociology there is room for emancipatory research that can better explore the great problems of the society-in-crisis.

In this conception sociology has something to do with broad vision, finely balanced common sense, and with a social dialogue, and experience that is not obscured by an instrumental methodological perspective. Scientific autonomy rather involves taking a share in social responsibility and active commitment to freedom of opinion.

BIBLIOGRAFIE

- ACHTERHUIS, H., De-professionalisering van het welzijnswerk lijkt noodzaak. Discussie rond de stellingen van Ivan Illich, in : *Vorming*, 07.08.1977, 361-380.
- ADORNO, T.W. DAHRENDORF, R., PILOT, H., ALBERT, H., HABERMAS, J., POPPER, K.R., *Der Positivismusstreit in der Deutschen Soziologie*, Luchterhand Verlag, Darmstadt, 1976 (1969).
- ALBERT, H., *Rationaliteit in wetenschap en samenleving, Opstellen over wetenschap, ideologie en politiek, geredigeerd en ingeleid door F.D. Heyt*, Samson, Alphen aan den Rijn, 1976.
- AQUINA, H.J., *Beleidswetenschap en wetenschapsbeleid. De ontwikkeling en de optimaliteit van het wetenschapsbeleid in Nederland, vergeleken met die in de Bondsrepubliek Duitsland en Groot-Brittannië*, Katholieke Universiteit, Nijmegen, 1974.
- BADER, V.M., e.a., *Acht lezingen over de verhouding Marxisme : sociologie*, Socialistische Uitgeverij, Amsterdam, 1976.
- BAIER, H., Soziale Technologie oder soziale Emanzipation ? Zum Streit zwischen Positivisten und Dialektikern über Aufgaben der Soziologie, in : SCHAFERS, B., e.a., *Thesen zur Kritik der Soziologie*, Suhrkamp Verlag, 1969, 9-25.
- BARITS, L., *The servants of power, A history of the use of social science in American industry*, Greenwood Press publishers, Westport, Connecticut, 1974.
- BERNAL, J.D., *De wetenschap als maatschappelijk proces, deel 4*, Het Spectrum, Utrecht-Antwerpen, 1971 (1969).
- BLAUW, J., *Mens, Cultuur en Maatschappij, Lotgevallen van een denktraditie*, Callenbach, Nijkerk, 1978.

- BOEHM, R., *Kritiek der grondslagen van onze tijd, Het wereldvenster*, Baarn, 1977 (1974).
- BOTTOMORE, T.B., (ed.), *Crisis and Contention in Sociology, Sage studies in International Sociology, 1*, London, 1975.
- BRUNT, L., *Vrouwelijke waarden en zachte methoden*, in : Brunt, L., (red.), 1977.
- BRUNT, L., e.a., *Anders bekeken, wet en werkelijkheid in sociaal onderzoek*, Boom, Meppel, 1977.
- BUTTELAAR, W.L., e.a., *Ploegenarbeid in Nederland*, Pergasus, Amsterdam, 1977.
- CICOUREL, A.V., *Theory and method in a study of Argentine fertility*, Wiley, New York, 1974.
- CORNELIS, A., Objectiviteit in de sociale wetenschappen, in : *Wijsgerig perspectief op maatschappij en wetenschap*, 1971/1972, 4, 229-250.
- DE BOER, T. en KÖBBEN, A.J., (red.), *Waarden en wetenschap. Polemische opstellen over de plaats van het waardeoordeel in de sociale wetenschappen*, Ambo/boeken, Bilthoven, 1974.
- DE KOOL, A., *Wetenschapsbeleid, Kiezen en delen*, Van Gorcum, Assen/Amsterdam, 1975.
- Democratisering, gedachten en ervaringen, Een publikatie van het interuniversitair instituut normen en waarden in de samenleving*, Het wereldvenster, Baarn, 1976.
- DE WAELHENS, A., *Existence et signification*, Leuven, 1958.
- DUINTJER, O.D., *Moderne wetenschap en waardevrijheid*, in : De Boer T., en Köbben, A.J., (red.) 1974, 20-45.
- FEYERABEND, P., *Against Method, Outline of an anarchistic Theory of knowledge*, Humanisties Press, London, 1975.
- FEYERABEND, P., *Deskundigen in een vrije samenleving*, in : Kunneman, (red.) 1978, 154-180.
- FEYERABEND, P., *Hoe verdedigen wij onze samenleving tegen de wetenschap*, in : Kunneman, (red.), 1978, 181-198.
- FREIRE, P., *Pedagogie van de onderdrukten*, Authos-boek, Baarn, 1972 (1970).
- FROMM, E., *De angst voor vrijheid. De vlucht in autoritairisme, destructivisme, conformisme*, Bijleveld, Utrecht, 1976 (1941).
- GOUDSBLOM, J., *Balans van de sociologie*, Het Spectrum, Antwerpen, 1974.
- GOULDNER, A.W., *De naderende crisis van de westerse sociologie*, Ambo, Bilthoven, 1975.
- HABERMAS, J., *Praktische gevolgen van de wetenschappelijke en technische vooruitgang*, in : Hoefnagels, H., (red.), 1971, 100-115 (1968).
- HABERMAS, J., *Een keuze uit het werk van Jürgen Habermas, Van Loghum Slaterus*, Deventer, 1973 (1963-1968).
- HARTMANN, H., *Empirisch sociaal onderzoek*, Het Spectrum B.V., Utrecht-Antwerpen, 1973 (1970).
- HERTOGS, B., PIRET, C., *Sociologisch onderzoek of ideologisch optimisme ?* in : *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1975, 12, 845-851.
- HOEFNAGELS, H., (red.), *Sociologie en maatschappijkritiek*, Samson, Alphen aan den Rijn, 1971.
- HOEFNAGELS, H., *Vooruitgang zonder groei ? Over de noodzaak van een alternatieve toekomst*, Samson, Alphen aan den Rijn, 1979.
- HOLZKAMP, K., *Wetenschapstheoretische vooronderstellingen van een kritisch-emancipatorische psychologie*, in : Nauta (red.), 1975, 339-426.
- HOMMES, E.W., *Democratisering van het onderzoeksbeleid*, in : *Beleid en maatschappij*, 1973, 2, 55-62.
- HORKHEIMER, M., ADORNO, Th. W., *Dialektik der Aufklärung : Philosophische Fragmente*, Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 1969 (1947).
- ILLICH, I., *Ontscholing van de maatschappij*, Wereldvenster, Baarn, 1972 (1971).
- ILLICH, I., *La convivialité*, Seuil, Paris, 1973.
- ILLICH, I., *Het medisch bedrijf – Een bedreiging voor de gezondheid ?* Wereldvenster, Baarn, 1975.
- IN 'T VELD-LANGEVELD, H.M., *Onderzoek onderzocht*, Oratie, Utrecht, 1970.
- I.T.S. : Instituut voor Toegepaste Sociologie, Beleidsonderzoek en onderzoeksbeleid, Brochure ter gelegenheid van het vijfjarig bestaan van het I.T.S., Nijmegen, 1970.
- JAY, M., *De dialectische verbeelding, Een geschiedenis van de Frankfurter Schule en het Institut für Sozialforschung, 1923-1950*, Ambo, Baarn, 1977.
- KLAPWIJK, J., *Dialektiek der Verlichtung*, Van Gorcum, Assen-Amsterdam, 1976.
- KONINGSVELD, H., *Het verschijnsel wetenschap, Een inleiding tot de wetenschapsfilosofie*, Boom, Meppel, 1978.
- KONINGSVELD, H., *Wetenschap : van bevrijding tot overheersing*, in : *Wetenschap en Samen-*

- leving, 1978, 6, 41-48.
- KOOPMANS, R., *Tegenspraak brengt ons verder*, De Bezige Bij, Amsterdam, 1974.
- KRUIJTHOF, C.L., Sociologie en contractonderzoek, in : *De Standaard*, 23.07.79.
- KUNNEMAN, H., (red.), *Wetenschap en ideologiekritiek*, Boom, Meppel, 1978.
- KUHN, T.S., *De structuur van wetenschappelijke revoluties*, Boom, Meppel, 1972 (1962).
- KUIPER, D. Th., *Sociologie in meervoud ?* Samson uitgeverij, Alphen aan den Rijn, 1974.
- KUVACIC, J., *Sociology and social integration*, in : Bottomore, T. (ed.), 1975, 71-83.
- LADRIERE, J., *Les enjeux de la rationalité, Le défi de la science et de la technologie aux cultures*, Aubier-Montaigne/Unesco, Paris, 1977.
- LEMAIRE, T., *Over de waarde van culturen*, Ambo, Baarn, 1976.
- MANNHEIM, K., *Ideology and Utopia. An introduction to the sociology of knowledge*, Routledge & Kegan Paul, London, 1972 (1936).
- MARCUSE, H., *One Dimensional Man*, Sphere Books Ltd., Routledge and Kegan Paul, London, 1968 (1964).
- MASLOW, A.H., *Psychologie van de wetenschap*, Lemniscaat, Rotterdam, 1974 (1966).
- MAXWELL, N., The rationality scandal, in : W. Callebaut, e.a., *Theory of knowledge and science policy, Communication and Cognition*, Blandijnberg, Gent, 1979, 453-469.
- MERTON, R.K., *Science, technology and society in seventeenth century England*, Harvester Press, Hassocks, 1978 (1938).
- NAUTA, I.W., (red.), *Het neopositivisme in de sociale wetenschappen, Analyse, kritiek, alternatieven*, Van Gennep, Amsterdam, 1975.
- NAUTA, I.W., *Argumenten voor een kritische ethiek*, Van Gennep, Amsterdam, 1975.
- NEDERVEEN, P.J., *Het utopisch bewustzijn*, in : De Boer en Köbben (red.), 1974, 149-162.
- NEGT, O., *Sociologische verbeeldingskracht en exemplarisch leven. Bijdrage tot theorie en praktijk van de arbeidersvorming, Vormingswerk in theorie en praktijk*, H.D.T. Willink, Groningen, 1975.
- N.R.W.B., *Nationale Raad voor Wetenschapsbeleid, Werkgroep Sociale Wetenschappen, Verslagen en documenten*, 1971-1978, nummer 1-35.
- N.R.W.B., *Elementen van een onderzoeksbeleid op socio-economisch gebied (menswetenschappen)*, Ontwerp eindverslag van de werkgroep sociale wetenschappen, 11.10.1976.
- N.S.V./S.I.S.W.O., *Onderzoeksbeleid*, Papers van het congres van 3-4 november 1971.
- O.C.D.E., 1977, *l'Utilisation des sciences sociales dans la formulation des politiques*, roneo, Paris, 1977.
- PEPER, B., *Vorming van Welzijnsbeleid*, Boom, Meppel, 1972.
- PHILIPS, D., *Abandonning method*, Jossey Bass, London, 1973.
- POPPER, K.R., *The Open Society and its enemies*, Vol. 2, Hegel and Marx, Routledge and Kegan, London, 1966 (1945).
- POPPER, K.R., *Die Logik der Sozialwissenschaften*, in : Adorno, e.a., 1976, 103-124 (1962).
- POPPER, K.R., *De armoede van het historicisme*, Aula, Het Spectrum, Utrecht-Antwerpen, 1974 (1967).
- REUTER, H., TRIPIER, P., Travail et créativité dans un marché interne : le cas du système français de recherches universitaire, in : *Sociologie du travail*, 1980, 3, 241-256.
- RIP, A., Sociale democratisering van onderzoeksbeleid, in : *Beleid & Maatschappij*, 1974, 7, 234-240.
- ROELANTQ, H., Nadenken over wetenschap. Weergave van een voordracht gehouden op 20 oktober 1976, in : *Verslag van de seminariecyclus georganiseerd door de werkgroep wetenschapskritiek*, K.U.Leuven, 1976-1977.
- ROGIERS, W., Sociaal wetenschappelijk onderzoek en beleid, in : *Sociodata, Vereniging voor Sociologie*, Leuven, 1979, 4, 7-17.
- ROHRMOSER, G., *Grondslagen voor een revolutie ?*, Patmos, Antwerpen, 1970.
- SCHREURS, B.J.,
- Psychologie, filosofie en ideologie, in : *De Boer en Köbben*, (red.), 1974, 288-308.
 - De muren van het Akademische : antwoord aan De Boer, in : *De Boer en Köbben*, (red.), 1974, 313-325.
- SEVE, L., *Marxisme et théorie de la personnalité*, Editions sociales, Paris, 1972.
- THEFBORN, G., *Kritiek en revolutie. Een essay over de Frankfurter Schule*, Van Gennep, Amsterdam, 1972.
- TOURAINÉ, A., *La société post-industrielle, Naissance d'une société*, Denoel, Paris, 1969.

- TROMP, B., *De samenleving als oplichterij*. De arbeiderspers, Amsterdam, 1977.
- VAN DE VALL, M., *Sociaal beleidsonderzoek, Een professioneel paradigma*, Samson, Alphen aan den Rijn, 1980.
- VAN HOUTEN, B.C., *Tussen aanpassing en kritiek*, Van Loghum Slaterus, Deventer, 1970.
- VAN SCHILFGAARDE, P., *Het kennisbegrip in wetenschap en beroep, Objectiviteit als pretentie*, Samson, Alphen aan den Rijn, 1970.
- VAN STEENBERGEN, B., De houding van de Frankfurter-sociologen ten opzichte van de technocratie, in : *Techniek en Samenleving*, Acco, Leuven, 1980, 116-141.
- VERHOEVEN, C., *Tractaat over het spreken, Het onderwijs als producent van schijn*, Ambo, Baarn, 1980.
- V.S.O., Rapport verkenningcommissie sociaal onderzoek in Nederland, Sociaal-wetenschappelijk onderzoek en beleid, Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, 's-Gravenhage, augustus 1975.
- WEBER, M., Die "Objektivität" sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis, in : *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Mohr, Tübingen, 1968, 146-214 (1904).
- WEBER, M., Wissenschaft als Beruf, in : *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Mohr, Tübingen, 1968, 582-613 (1919).
- WELTERS, L., *Het beleid en de zachte sector van het sociaal onderzoek*, in : L. Brunt (red.), 1977, 109-126.
- WELTERS, L., Beleid ten aanzien van onderzoek en onderzoek voor beleid, in : *Beleid en Maatschappij*, 1978, 1, 8-17.
- Wetenschap en Samenleving, Tijdschrift van de Bond voor Wetenschappelijke Arbeiders en het Verbond voor Wetenschappelijke Onderzoekers*, jaargang 1978-1980.
- ZIJDERVELD, A.C., *Over het nut en de zin van de sociologie*, Boom, Meppel 1972.
- ZIJDERVELD, A.C., *De relativiteit van kennis en werkelijkheid, Inleiding tot de kennissociologie*, Boom, Meppel (1975).